

Matematika Kauno universitete 1940–1950 metais

V. Pekarskas, A. Pekarskienė (KTU)

Lietuvos matematikos istorijoje Kauno universiteto (iki 1940 08 21 ir vokiečių okupacijos metais jis vadinosi VDU) matematikų veikla nuo 1940 iki 1950 metų tyrinėta labai mažai. Šis straipsnis – bandymas detaliau panagrinėti jų veiklą vokiečių okupacijos metais ir antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu nuo 1944 iki 1950 metų, t.y. iki to laiko, kol 1950 metų pabaigoje Kauno universitetas buvo reorganizuotas į dvi aukštąsias mokyklas – Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą.

Iškėlus Matematikos–gamtos mokslų fakultetą į Vilniaus universitetą, į jį buvo perkeltos ir abi VDU matematikos katedros kartu su savo personalu. Į Vilnių persikėlė dirbti žymiausi to meto matematikai Zigmas Žemaitis, Petras Katilius, Viktoras Biržiška, Otonas Stanaitis.

1940 m. liepos mėnesį Kauno universiteto Technikos fakultetas buvo reorganizuotas į Statybos ir Technologijos fakultetus. Technologijos fakultete buvo įsteigta bendra Mechanikos ir matematikos katedra, kuri po poros mėnesių buvo reorganizuota į dvi atskiras katedras – Mechanikos ir Matematikos. Matematikos katedra buvo sukomplektuota iš naujų darbuotojų ir iki 1947 m. pabaigos, kol buvo įkurtas Elektrotechnikos fakultetas, priklausė Technologijos fakulteto Elektrotechnikos skyriui.

Iš Technologijos fakulteto tarybos posėdžių protokolų [1], rašytų 1940 metų rugsėjo bei spalio mėnesiais, aiškėja, kad tuo metu Mechanikos ir matematikos katedroje adjunkto pareigose dirbo Jonas Valukonis, vyresniųjų asistentų pareigose dirbo Bronius Blauzdžiūnas bei Leonas Kačinskas, neetatinio lektoriaus pareigose dirbo Kostas Rindzevičius. Visi jie buvo diplomuoti matematikai, baigę VDU Matematikos–gamtos mokslų fakultetą. Iš Technologijos fakulteto dekanų rašto rektoriui [2], rašyto 1940 m. spalio 17 d., aišku, kad Matematikos katedroje dirbo Lietuvos kariuomenės pulkininkas dr. Pranas Lesauskis, kuris skaitė aukštosios matematikos paskaitas ir vedė pratybas pirmo kurso technologams bei pirmo kurso architektams ir chemikams. Elektrotechnikos skyriaus nutarimu [3] jam buvo pavesta dėstyti šio skyriaus studentams vektorinį skaičiavimą. P. Lesauskis universitete dirbo trumpai iki savo arešto 1941 m. sausio 3 d. Matematiką Kauno universitete 1940/41 m.m. taip pat dėstė ir prof. dr. Paulius Slavėnas [1]. Technologijos fakulteto protokolų knygoje 1941 06 21 yra įrašas [4] apie nutarimą prašyti Švietimo liaudies komisarą paskirti Joną Matulionį vyr. dėstytoju, atleidžiant jį iš Raseinių gimnazijos direktoriaus pareigų. Iš cituotų archyvinų šaltinių aiškėja, kad 1940/41 m.m. matematiką Kauno universitete yra dėstę P. Lesauskis, P. Slavėnas, J. Valukonis, B. Blauzdžiūnas, L. Kačinskas, K. Rindzevičius.

1941 07 30 Technologijos fakulteto taryba Elektrotechnikos skyriaus teikimu prašo [5] Švietimo ministrą J. Matulionį suteikti vyr. asistento vardą (vėlesniuose personalo sąrašuose bus įrašyta, kad J. Matulionis VDU dirba nuo 1941 08 01), o doc. dr. Antaną

Jušką skirti Matematikos katedros vedėju. Daugumoje dokumentų A. Juškos užimamos pareigos vadinamos viršetatiniėmis, nes jo pagrindinė darbovietė buvo Švietimo valdyba. 1941 08 04 Technologijos fakulteto taryba taip pat kreipiasi [6] į Švietimo ministrą, kad vyr. asistentui J. Valukoniui būtų suteiktas adjunkto vardas. Nuo 1941 08 01 suformuojamas Matematikos katedros personalas ir jis nepakitęs išlieka per visą vokiečių okupacijos laiką. Katedros personalo sąrašė [7], pažymėtame 1941 m. spalio 1 d., surašyti šie mokslo pedagoginiai darbuotojai: katedros vedėjas A. Juška, adjunktas J. Valukonis, vyr. asistentas K. Rindzevičius, vyr. asistentas L. Kačinskas ir vyr. asistentas J. Matulionis. Tokia pati katedros sudėtis minima ir 1942/43 m.m. personalo sąrašė [8]. Personalo kvalifikacija ne visai atitiko jo užimamas pareigas. Tai aiškėja iš Technologijos fakulteto dekanato rašto [9] Universiteto rektoriui. 1942 01 15 jis rašo, kad katedroje turimą ekstraordinarinio profesoriaus etatą užima doc. dr. A. Juška, docento etatą - adjunktas J. Valukonis, adjunktų etatus užima vyr. asistentai L. Kačinskas ir K. Rindzevičius ir tik vienintelis J. Matulionis, turėdamas vyr. asistento vardą, dirba vyr. asistento pareigose, vienas vyr. asistento etatas yra vakuojantis. Šis etatas taip ir liko neužimtas, nors Elektrotechnikos skyrius ne kartą į vyr. asist. pareigas kvietė [10,11] buvusį Matematikos katedros vyr. asistentą B. Blauzdžiūną. Kadangi personalo kvalifikacija pagal Universiteto statutą neleido kai kuriems matematikos dėstytojams skaityti paskaitų, tai šiuo klausimu buvo priimtas specialus Technologijos fakulteto tarybos nutarimas [12], kuriame sakoma, kad vyr. asistentui L. Kačinskui leista skaityti teorines aukštosios matematikos paskaitas Statybos fakulteto studentams, vyr. asistentui K. Rindzevičiui - aukštosios matematikos ir vektorinio skaičiavimo paskaitas Elektrotechnikos skyriaus studentams, vyr. asistentui J. Matulioniui - aukštosios matematikos paskaitas farmacininkams.

Iki 1940 metų VDU Technikos fakulteto studentai matematikos paskaitų klausydavosi kartu su Matematikos - gamtos mokslų fakulteto studentais. Perkėlus pastarąjį fakultetą į Vilniaus universitetą, naujai įsteigta matematikos katedra turėjo sudaryti naujas programas bei parengti mokymo priemonių, tinkančių Technologijos fakulteto studentams. Suspėta išleisti tik J. Valukonio „Aukštosios matematikos“ 1 dalį, kuri išėjo 1943 m. Daugiau jokių mokymo priemonių vokiečių okupacijos laiku nebuvo išleista. Iš J. Valukonio knygos, skirtos Technologijos fakulteto studentams, galima spręsti apie tuo metu dėstyto universitete aukštosios matematikos kurso turinį ir apimtį. Tai buvo analizinės geometrijos, diferencialinio ir integralinio skaičiavimo kursas, savo turiniu ir dėstymo lygiu artimas kursui, kuris pateiktas vėliau išleistoje J. Matulionio knygoje „Aukštoji matematika“.

Išanalizavus VDU mokymo planus, galima teigti, kad matematika VDU studijų procese užėmė deramą vietą. Štai, 1941/42 m.m. Technologijos fakulteto mokymo planuose [13] numatyta, kad Mechanikos ir Elektrotechnikos skyriuose aukštoji matematika bus dėstoma per du pirmuosius kursus: I ir II semestruose jai skirta 5+4 savaitinės val., III ir IV semestruose 1+1 savaitinės valandos. Elektrotechnikos skyriaus studentams III ir IV semestruose dar buvo dėstomas vektorinis skaičiavimas, kuriam kiekviename semestruose buvo skiriamos 1+1 savaitinės valandos. 1942 01 11 Elektrotechnikos skyriaus protokole [14] įrašyta, kad reikia „sustiprinti matematikos dėstymą I kurse“, todėl Elektrotechnikos ir mechanikos skyriaus studentams siūloma vietoj 5+4 savaitinių valandų įvesti 6+5 savaitines valandas. Tačiau šis siūlymas nebuvo įgyvendintas ir 1942/43 m.m. mokymo planai [15] išliko labai artimi 1941/42 m.m. planams, tik buvo šiek tiek pakeistas valandų paskirstymas semestruose. Pavyzdžiui, matematikos krūvis Elektrotechnikos skyriuje I ir II semestruose

išlieka toks pat (5+4), III semest্রে aukštajai matematikai skirta 2+2 savaitinės valandos, o IV semest্রে - vektoriniam skaičiavimui 2+2 savaitinės valandos. Vėliau Elektrotechnikos skyriaus mokymo plane [16] buvo ir toks variantas: aukštajai matematikai I semest্রে skirta 5+4 val., II semest্রে – 4+3 val., III semest্রে – 3+3 val. ir vektoriniam skaičiavimui – IV semest্রে 2+2 val.

Pokario laikotarpiu Matematikos katedroje iš minėto mokslo pedagoginio personalo dirbti pasiliko tik J. Matulionis, nes J. Valukonis, L. Kačinskas ir K. Rindzevičius 1944 m. pasitraukė į Vakarus, o A. Juška buvo ištremtas į Sibiro lagerius [17]. J. Matulionis ir buvo paskirtas Matematikos katedros vedėju. Katedra nuo 1947 m. priklausė naujai įsteigtam Elektrotechnikos fakultetui. Iš personalo sąrašo [18], kuris sudarytas 1948 09 01 aiškėja, kad kartu su J. Matulioniu nuo 1945 m. Matematikos katedroje pradėjo dirbti vyr. dėstytojo pareigose Jonas Dailidė, vėliau 1947 m. atėjo dirbti asistente Marija Muralytė. Šie trys darbuotojai išdirbo iki 1950 m. pabaigos, kol buvo įkurtas KPI. 1949/50 m.m. pesonalo sąrašuose [19] jau yra ir Igno Saudargo pavardė. Matematikos katedroje be šių asmenų iki 1950 m. epizodiškai yra dirbę Romanas Chomskis, Kazys Garmus, Jonas Pauliukas, Henrikas Rešėliauskas, Vytautas Zgirskis, Kirilas Ponomariovas, nors ne visi jie buvo matematikai. Iš 1950 m. matematikos katedros posėdžių protokolų [20] matyti, kad katedra iš lėto auga. Joje be J. Matulionio, J. Dailidės, I. Saudargo ir M. Muralytės asistentu jau dirba Elijas Grinbergas, laborantais dirba Antanas Barauskas ir Povilas Kostrauskas, neatinio vyr. dėstytojo pareigose dirba Vaclovas Rostkauskas, kurio pagrindinė darbovietė buvo Kauno politechnikumas.

Iš katedros personalo reikalaujama, kad dėstytojai dirbtų mokslinį darbą. Štai, 1948 05 22 Elektrotechnikos personalo posėdžio protokole [20] įrašyta, kad doc. J. Matulionis referavo, jog matematikos katedroje dirbami tokie mokslo darbai:

- a) J. Matulionis rašo „Aukštosios matematikos kurso“ antrąją dalį;
- b) J. Dailidė iš rusų kalbos verčia O. Cuberbilerio „Analizinės geometrijos uždavinyną“;
- c) J. Matulionis kartu su kitais verčia G. Bermano „Matematinės analizės uždavinyną“.

Posėdžio metu nutarta, kad Matematikos katedra mokslinį darbą dirba stropiai. Reikia manyti, kad ši protokolo frazė ir buvo pagrindas Matematikos katedrą priskirti prie tų, kuriose gerai dirbamas mokslinis darbas [22], nors iš tikrųjų tuo metu Matematikos katedroje iš viso nebuvo dirbamas mokslinis darbas ta prasme, kaip tai suprantama šiandien.

Matematikos katedra posėdžių metu svarsto paskaitų ir pratimų pravedimo klausimus. Kaip pavyzdį paminėsime [23] daug ginčų tarp katedros narių sukėlusį J. Dailidės pranešimą „Matematikos įskaitų organizavimas ir pravedimas“.

Tikrasis mokslinis darbas Matematikos katedroje prasidėjo daug vėliau, kai į katedrą pradėjo ateiti dirbti VU absolventai, apgynusieji matematikos kandidatų disertacijas, bet tai jau ne šio straipsnio tema.

LITERATŪRA

- [2] LCVA, FR 762, Ap. 1, B. 20, L. 7.
- [3] LCVA, F 631, Ap. 24, B. 10, L. 7.
- [4] LCVA, F 631, Ap. 24, B. 11, L. 12.
- [5] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 22.
- [6] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 30.
- [7] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 37.
- [8] LCVA, F 631, Ap. 27, B. 49, L. 590.
- [9] LCVA, F 631, Ap. 27, B. 48, L. 71.
- [10] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 4.
- [11] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 456.
- [12] LCVA, F 631, Ap. 27, B. 49, L. 401-403.
- [13] LCVA, F 631, Ap. 24, B. 11, L. 16, 17.
- [14] LCVA, F 631, Ap. 28, B. 5, L. 2.
- [15] LCVA, F 631, Ap. 27, B. 48, L.1030, 1031, 1111. 1112.
- [16] LCVA, F 631, Ap. 27, B. 42, L. 889-895.
- [17] A. Tupčiauskas. Vytauto Didžiojo universiteto profesūros pasitraukimas į Vakarų Europą 1944 metų vasarą // Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos 70-metis. - Kaunas: Littera universitatis Vytauti magni,1993. - p. 65–74.
- [18] LCVA, FR 631, Ap. 1, B. 155, L. 13,14.
- [19] LCVA, FR 631, Ap. 1, B. 193, L. 6.
- [20] LCVA, FR 631, Ap. 1, B. 215, L.1.
- [21] LCVA, FR 631, Ap. 1, B. 89, L. 22,23.
- [22] Nuo aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto. Kaunas: Technologija, 1997. - 454 p.
- [23] LCVA, FR 631, Ap. 1, B. 215, L. 6–8.

Mathematics at Kaunas university in 1940–1950

V. Pekarskas, A. Pekarskienė

The activity of mathematicians at Kaunas university during the period of 1940–1950 before the abolition of Kaunas university and founding of Kaunas polytechnical institute is investigated in this article.